
AGTELSEN FOR MIN GUD,
MIG SELV
OG MIN NÆSTE

– OM FJODOR DOSTOJEVSKIJS FORFATTERSKAB
MED ET SIDESTUDIUM I DEN RUSSISK-ORTODOKSE TRO

*Baseret på nogle års læsning, to besøg i ortodokse lande
og en studieorlov februar – april 2020*

AF

THOMAS MUNK RØNBERG ©

Sognepræst, Frederikssund Kirke

Indholdsfortegnelse:

Forord 7

1	Kap 1: Agtelse – lingvistisk	16
1.1	Fra: Den danske Ordbog fra ca. 1950	21
1.1.1	Agtelse (substantiv)	21
1.1.2	Agte (verbum)	21
1.2	Fra: Ordbog over det danske Sprog 1700-1950 (uddrag):	22
1.3	Denstoredanske om ære og respekt	23
1.4	Latin	26
1.4.1	Latin – Dansk Ordbog, Jensen & Goldschmidt (1955; uddrag):	26
1.4.2	Latin – dansk ordbog, Thure Hastrup (1963, 1983; uddrag):	26
1.5	Russisk	27
1.6	Synonymer og antonymer til begrebet agtelse	29
1.6.1	Liste over synonymer og antonymer	32
2	Kap 2: Agtelsen for min Gud, mig selv og min næste	36
2.1	Agtelsen for min Gud	38
2.1.1	Filaret af Moskvas katekismus	39
2.1.2	Det dobbelte kærlighedsbud	43
2.1.3	En verden uden Gud	47
2.2	Agtelsen for min næste	51
2.3	Agtelsen for mig selv	56
2.4	Foragtelig, krænkende adfærd	59
2.4.1	Over for børnene	66
2.5	Selvmodet	79
2.5.1	Håbets stråle	88
3	Kap 3: Begrebet agtelse i romanerne	97
3.1	Arme mennesker (1846)	100
3.2	Dobbeltgænger (1846)	108
3.3	Hvide nætter (1847-49)	108
3.4	Et svagt hjerte (1848)	108
3.5	Netotsjkas barndom (1849)	108
3.6	Godset Stepantjikovo (1859)	109
3.7	Det døde hus (1861)	129
3.7.1	Forskellige grupper	136

3.7.2	<i>På rejse.....</i>	137
3.7.3	<i>Frihed, håb, længsler, drømme.....</i>	137
3.7.4	<i>Drømmen om flugt.....</i>	139
3.7.5	<i>Alene med mine tanker.....</i>	140
3.7.6	<i>Fortvivlet og uden håb.....</i>	141
3.7.7	<i>Det værste: aldrig alene + meningsløsheden.....</i>	141
3.7.8	<i>Anger, skam og samvittighedsnag.....</i>	143
3.7.9	<i>Religiositeten.....</i>	144
3.7.10	<i>"Måske hjælper det at lade sig døbe".....</i>	147
3.7.11	<i>Dømt, skønt uskyldig.....</i>	148
3.7.12	<i>Omgangstonen.....</i>	148
3.7.13	<i>Agtelsen.....</i>	149
3.7.14	<i>Ringeagten/foragten.....</i>	153
3.7.15	<i>Føreren i en flok.....</i>	154
3.7.16	<i>Forskellen på varetægt og afsoning.....</i>	155
3.7.17	<i>Den gode og den onde fængselsansatte.....</i>	155
3.7.18	<i>Straffene.....</i>	156
3.7.19	<i>Bødlernes forskellige sindelag.....</i>	157
3.8	De ydmygede og sårede (1861).....	160
3.9	Spilleren (1866).....	163
3.10	Raskolnikov (1866).....	169
3.10.1	<i>Rodion Raskolnikov.....</i>	169
3.10.2	<i>Dunja Raskolnikova.....</i>	174
3.10.3	<i>Sonja Marmeladova.....</i>	176
3.10.4	<i>Semjon Marmeladov.....</i>	180
3.10.5	<i>Katerina Ivanovna.....</i>	181
3.10.6	<i>Kriminalkommissær Porfyrij Petrovitsj.....</i>	182
3.10.7	<i>Tolkning.....</i>	184
3.11	Idioten (1868).....	189
3.12	Den evige ægtemand (1870).....	222
3.13	De besatte (1871).....	232
3.14	Ynglingen (1875).....	238
3.15	En forfatters dagbog (1876).....	239
3.15.1	<i>Vesteuropa.....</i>	239
3.15.2	<i>Skuddet mod hostien.....</i>	244
3.15.3	<i>Foma Danilov: troskab mod Gud.....</i>	245

3.15.4	<i>Ideen om menneskesjælens udødelighed</i>	248
3.15.5	<i>Bonden Marei</i>	249
3.15.6	<i>Optegnelser fra et kælderdyb</i>	250
3.15.7	<i>Et latterligt menneskes drøm</i>	253
3.15.8	<i>Enkeltstående citater om agtelse</i>	254
3.16	Brødrene Karamasov (1879)	256
3.16.1	<i>Iljusja Snjegirjov</i>	257
3.16.2	<i>Kolja Krasotkin og Aljosja Karamasov</i>	262
3.16.3	<i>Starets Sosima</i>	264
3.16.4	<i>Fjodor Karamasov og Smerdjakov</i>	270
3.16.5	<i>Fjodor Karamasov om klostervæsenet</i>	271
3.16.6	<i>Legenden om Storinkvisitoren</i>	271
3.16.7	<i>Den hemmelighedsfulde gæst</i>	274
3.16.8	<i>Aljosja Karamasov og Lisa Kochlakov</i>	280
3.16.9	<i>Grusjenka og Dmitrij Karamasov</i>	284
3.16.10	<i>Tiden efter mordet på Fjodor Karamasov</i>	288
3.16.11	<i>Ivan Karamasov og Smerdjakov</i>	293
3.16.12	<i>Familienavnet Karamasov</i>	297
4	<i>Kap 4: Når agtelsen udebliver: synd og skyld</i>	299
5	<i>Kap 5: Guds agtelse og tilgivelse</i>	308
5.1	<i>Lazarus</i>	310
5.2	<i>Hvedekornet</i>	318
5.3	<i>Ortodoksien</i>	320
5.4	<i>Bibelsk om agtelse</i>	322
5.5	<i>Den danske Salmebog og begrebet agtelse</i>	326
6	<i>Kap 6: Dostojevskijs religiøse liv</i>	329
6.1	<i>Barndommen (1821-1837)</i>	329
6.2	<i>Ungdomstiden inkl. Sibirien (1838-1859)</i>	331
6.3	<i>I Petersborg og Europa (1859-1871)</i>	336
6.4	<i>De sidste år i Rusland (1872-1881)</i>	340
6.5	<i>Ved og efter hans død (1881)</i>	348
7	<i>Kap 7: Dostojevskijs brug af religiøse elementer</i>	352
7.1	<i>Indeks over religiøse ord</i>	363
8	<i>Kap 8: Troen gennem tvivlens varme smeltedigel</i>	402
9	<i>Kap 9: Dostojevskijs overbevisning og trosopfattelse</i>	412

10	Kap 10: Følge Kristus eller sandheden?	442
10.1	1) Til fru Natalja Dmitrijevna Fonvisina	442
10.2	2) I De besatte	444
10.3	3) Et notat fra 1880.....	459
11	Kap 11: Meningen med tilværelsen	462
11.1	Hvad man skal leve for: elske sin næste som sig selv	464
11.2	Gud og udødelighed: er der en Gud til?.....	469
11.3	Ikonisk levevis	479
11.4	Tilgivelse	487
11.5	Lidelse.....	490
12	Kap 12: Hans Holbein den Yngre: "Kristus i graven" (1521)	491
13	Kap 13: Nihilisme	505
13.1	Virkelighedens nihilister	508
13.2	Raskolnikov.....	512
13.3	De besatte.....	533
13.4	Brødrene Karamasov	577
13.5	Ateisme.....	581
14	Kap 14: Den ortodokse kirke og tro	585
14.1	Den ortodokse tro	587
14.1.1	I. Tavshedens kirke.....	588
14.1.2	II. Den dramatiske kærlighed.....	589
14.1.3	III. Én hellig kirke.....	595
14.1.4	IV. Livets sakramente.....	599
14.1.5	V. Traditionen	603
14.1.6	VI. Helligåndens værk	606
14.1.7	VII. Den levende Gud og det levende menneske: Om den apofatiske, antinomiske og mystiske teologi	608
14.1.8	VIII. Skabelse og frelse	616
14.1.9	IX. Theotokos.....	623
14.1.10	X. Nåde og frihed – synergeia	624
14.1.11	XI. Ikonen	626
14.1.12	XII. Opgør og forkyndelse.....	632
14.2	Filaret af Moskvas katekismus (1839)	645
14.2.1	En kristen katekismus – Første del: Om troen (uddrag)	646
14.2.2	En kristen katekismus – Tredje del: Om kærligheden	648

14.2.3	Med hensyn til agtelsen.....	652
14.3	Den russisk-ortodokse kirkes historie	653
14.3.1	De første århundreder – kirken etableres og konsolideres.....	653
14.3.2	Moskva: Det tredje Rom	657
14.3.3	Reformernes tid	658
14.3.4	Kirken i 1800-tallet: Konservatisme, ortodoksi, slavofilisme	659
14.3.5	Kirken under kommunismen	665
14.3.6	Nye tider på vej.....	670
14.4	Einar Molland: Kristne kirker og trossamfund	678
14.5	Ikoner	683
14.5.1	Søren Prahl: Ikoner	691
14.5.2	Pernille Sabroe: Russiske ikoner – Lyset fra evigheden.....	698
14.5.3	Annika Hvithamar: Rusland ikoner	702
14.6	Menigheden Gudsmoders Beskyttelse i København	710
14.6.1	Hvem er Gudsmoders Beskyttelses Menighed?.....	710
14.6.2	Kortfattet troslære.....	713
14.6.3	Kirken — hvem er det?.....	717
14.6.4	Hvorfor være ortodoks kristen?.....	720
14.6.5	Kirketræet	723
14.6.6	Liturgien — hellighedens kilde.....	724
14.6.7	Liturgien.....	728
14.6.8	De liturgiske klæder	734
14.6.9	Menneskets guddommeliggørelse.....	736
14.6.10	De hellige	738
14.6.11	Sakramenterne: Dåben	739
14.6.12	Skriftemålet.....	744
14.6.13	Et skriftemål.....	748
14.6.14	Ikoner	750
14.6.15	Hvorfor har vi en åben ikonostase?	751
14.6.16	Det Ny Kirkeår 1. september og Kirkeårets fester.....	754
14.6.17	Ortodokse og katolikker.....	756
14.6.18	Den Ortodokse Kirke har ingen pave	758
15	Kap 15: Dostojevskijs samlede værker.....	760
16	Litteraturliste	762
16.1	Bøger	762
16.2	Artikler, essays og foredrag	763

Forord

Fjodor Mikhailovitsj Dostojevskij og begrebet agtelse – agtelsen for min Gud, mig selv og min næste. Med et sidestudium i den russisk-ortodokse tro.

Det vil ikke være en overdrivelse at sige, at Fjodor Mikhailovitsj Dostojevskij, som levede 1821-1881, var en stor digter og at han har sat tydelige spor efter sig. Som få andre har han beskrevet den menneskelige sjæls dybder, og han er med rette blevet kendt som litteraturens store psykolog. Friedrich Nietzsche (1844-1900) udtalte de berømte ord, at Dostojevskij var den eneste psykolog, han kunne lære noget af.¹

Dominique Arban citerer Dostojevskij for at skulle have sagt eller skrevet: *”Mennesket er stort, alt for stort; jeg vil gøre det lille”*². Hvis et sådant udsagn er sandt – det vender jeg tilbage til, for Dostojevskij tænkte ikke småt og ilde om mennesket, tværtimod - er det underforstået: Menneskets tro på egne evner og egen formåen er grænseløs, og mange ytrer sig gerne om det og lovpriser det. Dertil kommer, at mange skriver om mennesket, sådan som det burde være eller sådan som det tror, det er. I dén sammenhæng vil det ikke være unfair at lægge følgende ord i Dostojevskijs mund: *”Jeg har sat mig for at beskrive mennesket, som det i virkeligheden er.”*

For Dostojevskij handler det om, hvordan mennesket er i sin grund. Han ønsker at kigge ind i og afdække, hvad der bor i menneskesjælen, uanset hvad det måtte være, der bor der. Sammenligner vi derfor menneskesjælen med et stort hus, kan det godt være, at andre overbevisende beskriver huset i højden og ud fra, hvad man ser i det ydre. Men kommer man tæt på, hvad så med revnerne og sprækkerne – for ikke at tale om dét, øjet ikke ser, nemlig dét, som er under jorden og som udgør fundamentet? Hernede, i fundamentet og i kælderetagen for den menneskelige tanke og tro og tilværelse er det, Dostojevskij opererer, og dét tilmed så dybt nede som måske ingen anden forfatter har gjort det.

Han beskriver, hvad vi både bevidst og ubevidst bærer med os og som danner os, nøgternt og ligetil og uden at komme med værdidomme. Det vil sige: Hvordan er mennesket i grunden, dybest set, når alt kommer til alt? Hvordan er dets sindstilstande og livssyn og verdensanskuelse? Og har mennesket altid det fornuftsbaserede i tankerne? Dét er, hvad der optager Dostojevskij, og så er et underordnet, hvor mange K3’ere, der måtte være at finde og for den sags skyld også underordnet at få dem udfærdiget.

Det vil sige: Væk med glasur og fernis; der er en art naturlighed over det hele. Det hele er ikke hverken glatpoleret eller glansbilledagtigt, ikke noget med kasser og rammer, ikke noget med at tænke rosenrødt og firkantet om mennesket. Nej, alt er ligesom befriende naturligt, ærligt og vedgående.

At Dostojevskij så at sige opererer i kælderetagen og under jorden, får vi allerede et indtryk af, når vi oplister titlerne på nogle af hans romaner: *Arme mennesker, Dobbeltgænger, Det døde hus, Forbrydelse og straf, De besatte, Idioten, De ydmygede og sårede, Kældermennesket og Brødrene Karamasov* (russisk = *kødæderne*). Det er, hvad der bor dybt i et menneske, som optager ham, ikke for at dvæle og svælge i modgangen og lidelsen eller hvad der nu er tale om, men som en hyldest og en hymne til livet, sådan som det nu engang er og forløber.

I forordet til Geir Kjetsaas bog skriver *Johannes Møllehave* (side 12):

¹ 50 værker side 159

² *Dominique Arban*, indledningen. Desværre citeres der uden kildeangivelse

"Midt i al Dostojevskijs elendighed ... undrer man sig over, at han midt i det alt sammen, midt i al sin forfærdelse, aldrig skrev andet end en hymne til livet, en tak for at være en del af hemmeligheden – hemmeligheden: menneske."

Skulle vi derfor udvælge en bibelske skikkelse, som Dostojevskij kan identificere sig med, er det for min del Job, der melder sig som den første. Job, der troede på Gud og som blev prøvet på stort set alle tænkelige måder, men også Job, der priste sin skaber til trods for, hvad livet bød ham.

Selv fik Dostojevskij i øvrigt kendskab til Jobs bog allerede som ganske lille, se kapitel 6.1 side 329 og andre steder, og bogen fik livslang betydning for ham.

Samme sted skriver Møllehave om at da Gud inkarnerede sig, var det i elendigheden: "Dostojevskij ville have holdt af Pascals formulering: *Hvis mennesket ser Gud, men ikke elendigheden, bliver det hovmodigt. Hvis det ser elendigheden, men ikke Gud, bliver det fortvivlet. Derfor åbenbarede Gud sig i elendigheden*".

Andre skriver i mere positive vendinger om, at det var for at vise agtelse for mennesket, at Gud blev menneske, og meningen er den samme; inkarnationen var til menneskets bedste.

Nogenlunde på samme måde som Møllehave skrev om mennesket, skriver også Geir Kjetsaa:

"Dostojevskij har mod til at skrive om de dybeste og mørkeste afgrunde i menneskelivet. Måske er det også hans frygtløshed, som gør, at hans "romantragedier" alligevel ikke efterlader et indtryk af pessimisme og resignation. Dostojevskijs kunst er bekræftende og befriende.

*I en tid, som er stolt, og som ikke sjældent praler af sin egen stolthed, har vi brug for at se vort liv i det evighedsperspektiv, som Dostojevskij forkynnder. Vi trænger til Dostojevskijs omsorg for de ydmygede og forurettede; til hans idealer om broderskab og medlidenhed; til hans kamp mod den ydre og den indre usandhed ved hjælp af åndens kraft."*³ Disse ord synes også relevante i dag ind i vor tids "se-mig-selfie-kultur".

Samme Geir Kjetsaa argumenterer også for, at Dostojevskij er evigt aktuel at læse, og at sådan er det tilfældet fordi han ikke som sådan giver spørgsmål og svar, men har fokus på det grundlæggende ved den menneskelige tilværelse:

*"De, som går til Dostojevskijs romaner for at få vanskelige livsspørgsmål besvaret, risikerer let at blive skuffet. Dostojevskij skriver snarere for dem, som gerne vil vide, hvad det er umagen værd at tænke over. Måske er netop det årsagen til livskraften i hans bøger. Svar og løsninger bliver let forældede, mens de vigtigste spørgsmål om menneskets tilværelse altid bevarer deres aktualitet."*⁴

Som vores egen Søren Kierkegaard var kendt for at tage sit daglige *menneskebad*, holdt også Fjodor Mikhailovitsj Dostojevskij meget af at studere mennesker.⁵ Efter årene som tugthusfange i Omsk (1850-1854) og mens han stadig var tvangskolonist i strafferegimentet i Semipalatinsk i Sibirien, dvs. i årene 1854-1859, blev han personligt ven med den nyuddannede, unge statsadvokat, Alexander Jegorovitsj von Wrangel.

³ Geir Kjetsaa side 13

⁴ Geir Kjetsaa side 391

⁵ Dostojevskijs breve 1 side 26; se også kapitel 9 side 412

Dostojevskij bekræfter deres venskab og skriver for eksempel til sin egen bror, Mikhail, at Alexander var som en bror for ham.⁶

I sin dokumentariske roman, *Kosakhaven*, levendegør *Jan Brokken* denne persons liv og tanker og udfolder hans dybe venskab med Dostojevskij. Blandt andet skriver han fire udsagn om Dostojevskij, at

1) *"en mand eller en kvinde blev først for alvor interessant for ham, når der var en masse at indvende mod vedkommende. Jo mærkeligere et menneske var, jo bedre."*

2) Et andet sted skriver han: *"Fjodor Mikhailovitsj var fuldstændig grebet af at studere mennesket med alle dets kvaliteter, svagheder og lidenskaber. Resten var underordnet for ham. Han ledte med lys og lygte, indtil han fandt den mindste brist i den menneskelige sjæl. Som en anatom dissikerede han, skar dybere og dybere, ikke tilfreds før han havde blotlagt hjerte og sjæl. Et bjerg var blot et bjerg, også selv om det hed Slangebjerget, sådan som bjerget hed, der hvor byen Zmeinogorsk strakte sig ud. Det absurde, det utrolige og det forfærdelige fandt han i mennesket. ..."*

3) *"Han ville helst høre om de store forbrydere og småforbrydere, som jeg så til daglig i retten. Han bad mig gentage ord for ord, hvad en indbrudstyv havde sagt til sit forsvar, og han var da ekstremt koncentreret og så ud til at lave optegnelser i hukommelsen." ... og*

4) *"Han forhørte mig om forbrydere, store og små skurke, tyve og barnemordere. ... Sådan som jeg kunne blive stille af en solnedgang, var han i stand til at nikke og stråle fire timer i træk, når jeg fortalte om dommeres og advokaters skurkestreger."*⁷

Jo, Dostojevskij var interesseret i, hvad det vil sige at være et menneske, og flere gange fandt Wrangel – og andre – ud af, at han senere brugte sin indsigt i sine romaner, ikke nødvendigvis 1:1, men som en inspirationskilde. Og at han var en stor menneskekender, nævner Wrangel også: *"Da Dostojevskij første gang kom til mit hjem, var han 33 og jeg 21. Han var alt for beskeden til at give nogen en lærestreg, men han gennemskuede mennesker med en næsten foruroligende lethed og vurderede deres karakter, som en diamanter vurderede værdien af en sten."*⁸

Ellers må det siges – modsat *Dominique Arban* - at Dostojevskij på ingen måde så ned på mennesket og ringeagtede det. Tværtimod. Til sin far beskrev Wrangel Dostojevskij med disse ord: *"Menneskets dårligste sider undskyldte og forklarede han som konsekvens af manglende opdragelse, skæbnesvangre påvirkninger fra miljøet eller endda mandens eller kvindens væsen og temperament. "Ak, kære ven Alexander Jegorovitsj", plejede han at sige, "Gud har jo også skabt de her mennesker."*⁹

Til sin kære bror, Mikhail, skriver han i februar 1854, en uge efter at han er blevet løsladt fra tugthuset: *"Under disse fire års tugthus har jeg mellem røvere og mordere fundet ægte mennesker. Vil du tro mig: dybe, stærke og skønne karakterer har jeg fundet dér, ja – hvilken glæde følte jeg ikke, når jeg under den rå skal opdagede dette pure guld! Og det hændte mig ikke blot med én eller to, det fandt jeg hos mange! Adskillige af dem kunne man, hvad enten man ville eller ej, ikke lade være at agte; andre var simpelthen herlige mennesker! ... Hvilket herligt folk! Nej, denne tid har ikke været spildt for mig! Har jeg i den tid ikke set noget til Rusland, så har jeg til gengæld lært russerfolket at kende og det så grundigt som få eller måske slet ingen andre."*¹⁰

⁶ *Jan Brokken* side 5. Se også Ejnar Thomassens beskrivelse af deres venskab i *Dostojevskijs breve* 1 side 95

⁷ *Jan Brokken* side 74, 166, 147 og 167

⁸ *Jan Brokken* side 56

⁹ *Jan Brokken* side 68f

¹⁰ *Dostojevskijs breve* 1 side 83

Dog skriver han senere til Wrangel: *"De aner ikke, min kære Alexander Jegorovitsj, hvor opkvikkende en god samtale er. I fangelejren holdt jeg mund i fire år. Først til allersidst havde jeg sporadisk kontakt med en forbryder, for også blandt forbrydere findes gode, intelligente mennesker og dumme, ondskabsfulde røvhuller."*¹¹ Med andre ord er sandheden om Dostojevskijs tugthusliv nok den, at han ikke talte særlig dybtgående med særlig mange (se også *Jan Brokken* side 224), og i hvert fald dén, at han var meget interesseret i andres tankegang og skæbne.

- Og apropos hans egen sætning: *"Adskillige af dem kunne man, hvad enten man ville eller ej, ikke lade være at agte; andre var simpelthen herlige mennesker!"* I dette udtryk, *at agte*, er det, jeg har tænkt at sammenfatte hele Dostojevskijs forfatterskab.

For efter en første gennemlæsning af hele forfatterskabet fandt jeg, at netop ordet *agtelse* – i alle dets varianter – siger noget væsentligt om de mange personer i Dostojevskijs omfattende persongalleri, både om dem selv, om deres indbyrdes relationer og om deres gudsforhold. Det gælder, når der er tale om ordet i dets forskellige grader, lige fra højagtelse på den ene side og til ringeagt, misagt og foragt på den anden side, og det gælder, når ordet sættes i relation til dets mange synonymmer, både de mest oplagte og helt nære synonymmer, synonymmer som *værdighed*, *respekt* og *anseelse*, men også alle de mange, mere afledte bibetydninger.

Det siges, at det ikke tager mere end få sekunder for et menneske at aflæse et andet. Nogle gange viser dét billede sig at ændre sig over tid, når man lærer en anden bedre at kende, enten i positiv eller negativ retning, men den første 'dom', den første *"sådan er du"*, og i hvert fald *"sådan er du for mig"*-tanke er hurtigt tænkt og ofte den 'rigtige'.

Jeg satte mig derfor for at læse hele Dostojevskijs forfatterskab endnu en gang med begrebet *agtelse* som det absolutte nøgleord, og jeg fandt, at netop dét ord og dets bibetydninger er meget rammende for hele forfatterskabet. Ikke alene fandt jeg ordet og ordgruppen over 1000 steder, sådan at det immervæk er dét ord, der oftest anvendes, når Dostojevskij som er sand mester i personbeskrivelser skal sætte klare, præcise ord på, hvem et menneske er og hvad det indeholder, men også selve begrebet *agtelse* og dets synonymmer må siges at være vigtige til at beskrive de mange personer i forfatterskabets indbyrdes relationer. Med andre ord er det både kvantitativt og især kvalitativt et nøgleord for Dostojevskij.¹²

Altså blev ordet *agtelse* indgangen til min læsning og mit studium af Dostojevskij: *Fjodor Mikhailovitsj Dostojevskij og begrebet agtelse – agtelsen for min Gud, mig selv og min næste*, og dermed har jeg tænkt mig at kortlægge den flanke, som Knud Hansen lader stå åben i sin store Dostojevskij-bibliografi¹³. Ikke alene nævner han begrebet, han antyder også dets vigtighed – men desværre ofrer han ikke plads til for alvor at afdække det. Dog skriver han blandt andet: *"Om og om igen har Dostojevskij analyseret menneskelivets realiteter. Et midtpunkt i disse analyser er hans påvisning af menneskets trang til agtelse, dets trang til at blive agtet af andre og til at agte sig selv."* Desuden citerer han Dostojevskij for at have skrevet: *"Vi glemmer, at den, der så let mister agtelsen for andre, fremfor alt ikke agter sig selv"*¹⁴ – hvorefter Knud Hansen føjer

¹¹ *Jan Brokken* side 55

¹² Jeg har valgt at læse Dostojevskijs samlede værker i Ejnar Thomassens oversættelse, og jeg er klar over, at jeg dermed har lagt mit lod i en oversættelse af lidt ældre dato – oversættelsen er fra 1965-66 – men dels oversættes de russiske ord *Uvasjat'* (agte, vb) og *Uvasjénije* (agtelse, subst) også ofte i nyere oversættelser henholdsvis med ordene *agte* og *agtelse*, og dels er det selve begrebet, der har min interesse, hvor det er mindre interessant, hvilket præcist ord, der i den enkelte sammenhæng oversættes med; under alle omstændigheder forbliver det oversatte ord indenfor ordfamilien

¹³ *Knud Hansen* side 231-235

¹⁴ *Knud Hansen* side 231; citatet er fra *En forfatters dagbog* side 353. Se også *Brødrene Karamasov 1* side 67

til: "Den, der ikke agter sig selv, er heller ikke i stand til at agte andre. Uden gensidig agtelse bliver livet blandt mennesker et helvede af nid, nedrighed, mistænksomhed, had og forbitrelse". Netop: det er der utallige eksempler på gennem hele det omfattende forfatterskab – men med nye input udefra er det ikke givet, at den negative status quo bevares resten af tiden. Mere om dét senere.

Knud Hansen skriver desuden i sit forord, at han har denne tanke fra Ejnar Thomassen: "Uden gensidig agtelse går menneskelivet til grunde. Ejnar Thomassen er den første, der har gjort opmærksom på denne "impetus" (drivkraft, red) og "gravitas" (tyngde, red) i Dostojevskijs forfatterskab."¹⁵

Ydermere er der det gode ved begrebet agtelse, at det er et begreb, der har med den indbyrdes relation at gøre, hvilket til hver en tid optog Dostojevskij. Det være sig om relationen er til én selv, ens næste eller Gud.

Da tidligere statsminister Lars Løkke Rasmussen den 31/8 2019 så sig nødsaget til at gå af som formand for partiet Venstre, var det med dén besked på twitter: "Vigtigt at holde fast i sin selvrespekt." Ja, selvrespekt - eller selvagtelse - kommer i første række, er med til at definere noget grundlæggende i, hvad det vil sige at være menneske og betyder alt for, hvordan man kan leve og agere.

Dog: Én og anden vil måske mene, at lige præcis ordet *agtelse* ikke er det væsentligste at undersøge, når det gælder Dostojevskij - og jeg vil give vedkommende ret. Dostojevskijs forfatterskab er i hvert fald så omfattende og varieret, at der kan lægges utallige vinkler. Ja, det er som at holde en diamant op i lyset eller under et forstørrelsesglas for at studere dets mange slibninger og facetter.

Jeg er klar over, at der er mange andre nøgleord og nøglebegreber, når det gælder at sige noget rammende om et så omfattende og dybsindigt forfatterskab som Dostojevskijs; det være sig ord som *medfølelse*¹⁶, *medlidenhed* (*med-liden*), *lidelse*, *værdi* og *samspil*, hvilket mange i tidens løb har gjort opmærksom på.

Fælles for dem alle er, at de siger noget rammende om, hvad der er livets mening, og at de alle har at gøre med, hvordan et subjekt forholder sig til enten sig selv som et subjekt eller til andre subjekter. Det vil sige livets mål er ikke på nogen måde egoistisk eller vendt mod sig selv. Dét, der definerer livet og giver det værdi, er livet i relation og i fællesskab med andre.

Og netop dét, at livet leves i et samspil med andre, og at så meget kan ske i dette samspil, er kendetegnende for Dostojevskijs digtning. Det ses tydeligt i hans dialogiske og polyfoniske digtning, hvor én ting er at have en idé at leve for og et mål for sit liv, men hvor noget andet er, når man i mødet med andre møder korrektioner gennem en anden måde at anskue tilværelsen på, og karakteristisk er det, at selv de mest destruktive udtryk for hovmod og magtskyge udgør en mulighed for forandring gennem nyskabelse og 'frelse'.

Selv skriver Dostojevskij efter dommen i december 1849 i et brev til sin bror, Mikhail: "Liv findes overalt, livet er inde i os – ikke i det ydre. Mennesker vil omgive mig også i fangelejren, og at være menneske blandt mennesker og fortsætte med det – ligegyldigt hvad som rammer én, ikke lade sig knuse af ulykken, ikke fortvivle – det er livet og livets mening."¹⁷ At være menneske blandt mennesker, uanset hvor det måtte være og uanset hvad der måtte ramme én og hvad der bor i én, er livet og livets mening, hvor det for Dostojevskij gælder om at være ægte og troværdig i sin livsførsel.

Siden litteraturteoretikeren Mikhail Bakhtin i 1929 med rette lancerede teorien om det polyfone i Dostojevskijs fortælle teknik, har det været belagt med brosten at udtale sig om, hvad Dostojevskij i grunden selv mener – men gennem hans egne breve, dagbøger og andres fortællinger stikker det dog tydeligt frem,

¹⁵ Knud Hansen side 7

¹⁶ For eksempel skriver Søren Matthiesen side 29: "Medfølelsen er Dostojevskijs betegnelse for livets samspil ... fordi medfølelsen forskyder menneskelivets værdi og mening fra mennesket selv til fællesskabet med dets medmennesker"

¹⁷ Søren Matthiesen side 10

hvad der er hans egen livsopfattelse, og de udsagn og meninger, der findes dér, er også at finde hos mange af figurerne i hans litteratur.

Én ting er derfor at fremhæve det polyfoniske element i forfatterskabet. Det er ok. Noget andet og mindst lige så vigtigt er det, at gennem forfatterskabet får de polyfoniske stemmer i Dostojevskijs *eget* indre - de forskellige 'røster', de forskellige dele, der i ham udgør et tænkende, reflekterende, troende og tvivlende væsen - mund og mæle. Det vil sige, at samtidig med at han lader de forskellige personer tale, taler han selv gennem dem, gennem deres tanker og stemmer, og denne fortælleteknik giver ham mulighed for at 'samtale' med sig selv om svære og vigtige emner som tro, tvivl, samfundsmæssige forhold osv.

Således skriver han om troen på vantroens, tvivlens, ateismens og nihilismens hjemmehane og principper, dvs. i den virkelige, nuancerede og prøvede verden og virkelighed. For ham var menneskelivet, både hans eget og generelt, et liv i modsigelse, det var og er modsigelsesfyldt og fyldt med modgang, og virkeligheden 'gik ikke altid op' og var slet ikke fornuftig, men derimod irrationel, paradoksalt og mirakuløs. Dertil kommer, at den for Dostojevskij er skabt af Gud,¹⁸ og alt dette diskuterede Dostojevskij så i en indre dialog med sig selv for åben skærm i sine tidsskrifter og romaner gennem sit store, omfattende persongalleri.

Dertil kommer, at polyfonien for Dostojevskij var en måde at fremføre sin sag på i datidens censurbaserede Rusland.¹⁹

Selv var Dostojevskij et troende menneske og rundet af den russisk-ortodokse kirkes tro og tænkning. Ganske vist har flere i tidens løb forsøgt at spænde ham først og fremmest foran den sekulære kulturradikalismes vogn, men det må dog slås fast, at han vigtigst af alt var et tænksomt, troende menneske. Jeg leverer derfor med glæde en oversigt over særligt vigtige episoder i hans liv, ligesom jeg leverer en oversigt over de mange, mange religiøse udtryk og referencer, som optræder i hans forfatterskab. Det siger sig selv, at en sådan liste aldrig kan være fyldestgørende, men interessant er det at se, hvad han i hvert fald runder i sin digtning, en digtning, som jo er skønlitterær og ikke dogmatisk baseret.

Om graden af Dostojevskijs religiøse grundholding gør Rowan Williams sig i øvrigt flere interessante overvejelser. Et sted anfører han: *"Det er svært at afgøre, præcis i hvilken betydning man kan kalde Dostojevskij en "russisk-ortodoks" forfatter, men der er ingen tvivl om, at han opererer solidt inden for det, Avril Pyman har betegnet den russisk-ortodokse "semiosfære", i det mindste i sin modne alders store romaner."*²⁰ Denne 'semiosfære' skulle altså bestå i, at nok har hans værker religiøst indhold, men det er op til læseren selv at lodde dybden deraf gennem ens egen dissikering af budskabet.

Dog indtager Williams senere et mere klart standpunkt: *"Dostojevskij skriver trods alt direkte for et publikum, som, selvom det har et vist kendskab til russisk-ortodoks praksis, sandsynligvis vil være ligegyldigt eller fjendtligt indstillet over for en alt for eksplicit bekendelse af tro. Hvad man måtte ønske at formidle fra et doktrinært synspunkt, må nødvendigvis i langt mindre grad skæres ud i pap, hvis man ikke vil miste et sådant publikum. ... Dette betyder dog ikke, at der ikke findes nogen dybere mening, eller at den blot skal relativiseres i læsningen ... Hvad der derfor skulle få os til at tøve, før vi accepterer tesen om den "minimale religion", er, at Dostojevskijs værker generelt har to kendetegn, som ikke passer så godt ind i den model, der udsiger, at værket selv er endegyldigt "formelt" løsrevet fra enhver doktrinær specificitet. For det første handler*

¹⁸ Knud Hansen side 183 og Anders Thyrring Andersen

¹⁹ Dostojevskij var underlagt censur helt frem til talen ved Pusjkinfesten 8/6 1880; Anna Grigorjevna side 181

²⁰ Rowan Williams side 211

romanerne ganske enkelt om liv og død, og det liv, de handler om, har både ansigt og særegenhed. For det andet reflekterer romanerne over billeder med ubestridelig symbolsk kraft.”²¹

Ja, det må man i høj grad sige, og især når det kan dokumenteres, hvordan Dostojevskijs kristne tro gentagne gange viste store udslag på, hvad vi kunne kalde en ’trosskala’, vover jeg at melde mig i den lejr, der betegner ham som en kristen forfatter, ikke mindst fordi han selv bekendte sig til den ortodokse tro og også fik en fornem og vederlagsfri begravelse (indvielse) fra den ortodokse kirke.²²

Af samme grund finder jeg det relevant at forsøge at give en fremstilling af den russisk-ortodokse tro, selv om det nok ikke er med urette, at Monica Papazu fremhæver, at *”for at forstå orthodoxien må man leve i den, være ét med den og være fyldt af den,”*²³ hvilket jeg ikke kan sige, at jeg er. Desuden skriver Monica Papazu: *”Dostojevskijs værker ... åbenbarer orthodoxiens hjerte mere prægnant end mange teoretiske studier, der besnæret af abstraktionen risikerer at miste forbindelsen med den levende, erfarede tradition.”*²⁴

Et indspark fra Dostojevskij selv kunne for øvrigt være, hvad han skrev til sin bror i en ophedet brevveksling allerede i 1838: *”Hvad forstår du overhovedet med ordet at vide? Naturen, sjælen, kærligheden og Gud erkender man med hjertet og ikke med fornuften. ... Fornuftens brug er en materiel foreteelse; men sjælen eller ånden lever af de tanker, som hjertet tilhvisker dem. Fornuften er et værktøj, en maskine, som drives ved den sjælelige ild. Når fornuften trænger ind i og arbejder med den menneskelige viden, virker den uafhængig af følelsen og følgelig også af hjertet.”*²⁵

Én ting er altså fornuften, der evner at beskrive, noget andet er, hvad ens hjerte tilhvisker én. Med andre ord er det umuligt ’udefra’ at beskrive ortodoksien til bunds – jeg er ikke ortodoks kristen, men luthersk - men et forsøg vil jeg alligevel gøre.

Og mht. Dostojevskijs forhold til kirken: Som vores egen Søren Kierkegaard havde et anstrengt forhold til den etablerede folkekirke, havde også Dostojevskij et anstrengt forhold til den etablerede, russisk-ortodokse kirke. Knud Hansen skriver et sted, at Dostojevskij *”livet igennem var opfyldt af en aversion mod de russiske poper, ikke så meget fordi han opfattede mange af dem som levebrøds-troende, men fordi deres tankeverden bestod af døde meninger og forestillinger, der var ude af stand til at forstå det moderne menneskes situation. I et brev omtaler han engang den russiske kirke som ”et himmelsk snapsting” og lægger ikke skjul på at han opfatter gejstligheden som en sammenspist teologisk klub, der lever i en lukket verden af forældede tanker uden kontakt med de afgørende realiteter i den tilværelse, der omgiver dem.”*²⁶

Ikke desto mindre var troen, især troen på Kristus, et *sine qua non* for ham. Berømt er især den ’trosbekendelse’, han ret tidligt, i 1854, formulerer i et brev til fru Fonvisina: *”Gud skænker mig undertiden øjeblikke af fuldkommen ro, og i sådanne øjeblikke har jeg formuleret min trosbekendelse. Denne bekendelse er for mig klar i ethvert punkt, og den er mig hellig. Den lyder i al sin enkelhed således: Jeg tror, at der intet*

²¹ Rowan Williams side 235. I samme kapitel gør Williams også opmærksom på, at selve den dialogiske metode i sig selv leder hen imod teologiske spørgsmål, og at vi ... *”hverken bør glemme eller ignorere, at Bakhtin, som givet er en af Dostojevskijs mest trofaste og subtile læsere, bliver ved med at vende tilbage til kristologiske kategorier”*

²² Anna Grigorjevna side 252ff

²³ Monica Papazu side 14. Hun skriver også: *”Orthodoxien er først og fremmest den ånd, som bærer en menneskelig væren i troen; en helhed, hvor lære og liv ikke kan adskilles fra hinanden”* (side 12), *”Man må ikke glemme, at ”orthodoxa” ikke kun betyder ”den rette lære”, men også ”den rette lovprisning”* (side 22) og *”den vestlige tilbøjelighed til at sætte skel, formulere sig, forklare, give dækkende definitioner forbliver fremmed for den orthodoxe bevidsthed. ... Ægte orthodox teologi er den, der ikke sonderer, men i én og samme bevægelse omfavner den teologiske refleksion, forkyndelsen, den liturgiske erfaring og Kirkens fromhed”* (side 128)

²⁴ Monica Papazu side 80

²⁵ Dostojevskijs breve 1 side 21

²⁶ Knud Hansen side 348. Se også Dostojevskijs breve 2 side 137 og Jan Brokken side 92

skønnere findes, intet dybere, intet så dragende, intet så sandt, så klogt, så modigt og så fuldkomment som Jesus Kristus. Atter og atter fyldes jeg ved tanken på Ham med brændende kærlighed, og jeg siger til mig selv, at Hans lige ikke blot ikke findes, men ikke kan findes. Jeg siger endnu mere: Hvis nogen bragte mig beviset for, at sandheden om vort liv ikke er i Kristus, og hvis sandheden i virkeligheden ikke var hos Kristus, så ville jeg hellere være med Kristus end med sandheden.”²⁷ Mere om dette senere.

Det er ikke altid let at vide, hvordan slutningen og fortsættelsen blev for mange af personerne i Dostojevskijs forfatterskab; mange af personernes livsfortællinger er stadig åbne og herligt uafsluttede, når romanerne slutter. Men for Dostojevskij var troen – angrebet af tvivlen fra alle tænkelige vinkler, udefra såvel som indefra – igennem hele livet dét, der udstak kursen for hans liv ved at give det indhold og mening og tro på fremtiden.

Om sin tro skrev han kort før sin død i 1881 i en notesbog: *”Det er ikke som et barn, at jeg tror på Kristus og bekender mig til ham. Mit Hosianna er gået gennem tvivlens smelteovn.”*²⁸ Nogenlunde det samme havde han udtrykt ved hans og Annas tre-årige søns, Aleksejs, død tre år tidligere, i 1878: *”Jeg er kommet til Dem, hellige fader (fader Amvrosi, i Optina Pustyn-klosteret, red) for at søge trøst for min kone og mig, der har mistet vores lille søn. ... ”Er De et troende menneske, Fjodor Mikhailovitsj?” ”Ja, jeg er et troende menneske, selv om jeg hele mit liv har kæmpet med tvivlen. Mit hosianna er gået igennem alle tvivlens skærsilde,”*²⁹ og endelig brugte han vendingen og lagde den endda i munden på Djævelen i én af dennes ’samtaler’ med Ivan Karamasov: *”Uden kritik har vi blot det evindelige Hosianna tilbage. Men for livet er dette Hosianna dog ikke tilstrækkeligt. Nej, Hosianna’et må først gennem tvivlens smelteovn”* (Djævelen ved, at han er blevet tvunget til at tage sig af den ”kritiske” afdeling).³⁰

Dostojevskijs ’hosianna’ har med andre ord på ingen måde været letkøbt; han er ikke kommet sovende til sin tro og overbevisning, og det er vel et åbent spørgsmål om han bedst kan beskrives som den livslange troende tvivlende eller den tvivlende troende. Men troende – eller dobbeltagent for både troen og tvivlen - dét må man konkludere, at han er gennem den lutrede tro, og et faktum er det, at hans hosianna trods alt lyder.

Om kristenlivet skriver *Johannes Værge* i forordet til sin bog *Guds skrøbelige arvinger*: *”Det fremgår af ApG, at man i den allertidligste kristendom, før man var kommet på betegnelsen kristendom, omtalte den bevægelse, som udsprang af Kristus-troen, som Vejen. De troende var dem, der ”hører til Vejen” eller ”de, der følger Vejen”. Den kristne er med andre ord en rejsende, hele menneskelivet er en rejse mod Gud.”* Og uanset kristen eller ej, hvordan er så din og min og andres syn på livet og rejsen gennem livet? Hvad definerer den? Og hvad er dine mål og delmål og værdier? Dét leverer Dostojevskij utallige svar – og modsvar – på, men grundlæggende må det siges, at han mere end i én forstand opfattede livet som en benådning, skænket, givet og derfor behæftet både med taknemmelighed og ansvarlighed.

Samtidig må det siges, at såvel for en ortodoks kristen som for en luthersk ditto er *øjeblikket* her og nu af største vigtighed; rejsen gennem livet er selve livet, og fokus skal være på livet her og nu, som skal leves i opstandelsens lys, og ikke på evigheden. Om dette skriver Knud Hansen: *”At tro på opstandelsen er for*

²⁷ Dostojevskijs breve 1 side 86. Ifølge Knud Hansen (side 317) skulle Dostojevskij nogle måneder før sin død have skrevet på et løst stykke papir: *”Sæt, at Kristus var en fejltagelse, og dette blev godtgjort som en kendsgerning! Jeg ville dog under alle omstændigheder foretrække Kristus frem for alt andet.”* Se også *De besatte* 1 side 252

²⁸ Rowan Williams side 63. Williams bemærker, at han skriver det med et ejendommeligt sprogligt ekko af henvisningen til hans barndoms ’trosbekendelse’ (at følge Kristus eller sandheden)

²⁹ Kjeld Laursen side 341

³⁰ Brødrene Karamasov 3 side 186

Dostojevskij ikke en veksel til evigheden, ikke en måde at sikre sig på over for fremtiden. Det er netop det modsatte, et udtryk for at livet ville være dødt, hvis ikke det stadig blev til på ny, stod op "af døde".³¹

På samme måde skriver Anders Thyrring Andersen: *"Med sin opstandelse overvandt Kristus døden. Ifølge Dostojevskij er det imidlertid ikke primært døden som fysisk realitet, troen på opstandelsen udrydder, men den befrier bevidstheden for at reflektere over døden og driver dermed døden ud af livet. Altså er opstandelsestroen det, som giver det daglige, dennesidige liv, det enkelte øjeblik, dets enestående værdi fordi mennesket ikke er reflektivt vendt mod døden, men i kraft af kristentroen er vendt mod livet. Her og nu er min virkelighed og min opstandelse."*

I samme boldgade skriver Monica Papazu: *"At bære Rigets frugter er eskatologi i nutiden."*³²

Til sin gode ven, Wrangel, har Dostojevskij fortalt, at han hvert år sammen med sin mor indtil sit tiende år havde været på pilgrimstogt til et kloster.³³ Det blev af afgørende betydning for ham, og udsagnet: *"Leve Gud og hans glæde"*, som Dostojevskij lader Dmitrij Karamasov udtrykke dagen før han skal for retten, kan let stå som et motto både for hele hans forfatterskab, som Søren Matthiesen gør opmærksom på,³⁴ og også for hele hans liv.

Ja, leve livet – i agtelse for min Gud, mig selv og min næste - og leve Gud og hans glæde.

Jeg vil benytte lejligheden hér i forordet til at takke biskop Lise-Lotte Rebel og andre gode kræfter i Helsingør Stift for den bevilgede tre-måneders studieorlov, som jeg har afholdt under coronakrisen i februar-april 2020. Jeg ansøgte om studieorlov netop i år, sådan at jeg kan være godt forberedt til at fejre Dostojevskijs 200 års fødselsdag næste år, den 11. november 2021.

Endelig er det mit håb, at det skrevne vil møde positiv modtagelse, og afslutningsvis vil jeg sige, at dét, jeg har skrevet, er skrevet ud fra devisen om, at *selv en blind høne kan finde et korn*, hvor hønen er jeg selv - og hvem véd, måske også læseren. ☺

*Frederikssund, 2. pinsedag 2020
Thomas Munk Rønberg*

³¹ Knud Hansen side 73

³² Monica Papazu side 155

³³ Jan Brokken side 310

³⁴ Brødrene Karamasov 3 side 114, jfr. Søren Matthiesen side 85

1 Kap 1: Agtelse – lingvistisk

Hvad er betydningen af ordet *agtelse*?

For mig er det et meget væsentligt ord til at definere, hvem et menneske er og hvordan mennesket tænker. Det siger noget grundlæggende om værdier, livssyn og tankemønstre, og det er med til at afgøre, hvad den enkelte inklusive jeg selv vælger at gøre i en given situation i praksis. Hvad driver og styrer mennesket, er der nogle almengyldige love og principper, som danner grundlag for ens gøre og laden osv.

Sognepræst Sten Hartung, som er russisktalende, udtaler om ordet, at det er *”varmt, inderligt, dybt, religiøst og taler om menneskets værdighed i en langt højere grad end ordet respekt”*. Med andre ord er der i en russisk sammenhæng tale om et meget væsentligt ord, som stikker dybt i forhold til at beskrive, hvad der bor i et menneske.

Sådan må det gælde både i en dansk og russisk kontekst, og det sidste fik jeg bekræftet i en samtale med Anthony, som er præstediakon og under præsteuddannelse i Vladimirkatedralen i Sankt Petersborg: *”Ordet agtelse (uvasjénije på russisk) betyder i en russisk sammenhæng langt mere end et ord som respekt. Det er i sit indhold meget tættere på et ord som kærlighed, for det betyder alt i forhold til, hvad jeg har af tanker og holdninger i forhold til min næste og hvordan jeg handler i forhold til andre”*.

Jeg kan ikke være mere enig med de to. Samtidig vil det være min påstand, at det er et ord, der – selv om det stadig er vigtigt og væsentligt – har tabt terræn til ord som for eksempel *respekt* og *ære*. Det er nemlig værd at bemærke, at ordet ikke optræder som et selvstændigt opslagsord i www.denstoredanske.dk. Her henvises der til ord som *respekt* og *ære*³⁵ (se kapitel 1.3 side 23), som dermed må betragtes som de nærmeste synonymmer. Se også kapitel 1.6 side 29 og det følgende kapitel, hvor jeg giver et bud på andre synonymmer og antonymer.

Dog optræder ordene *agtelse* (subst) og *at agte* (vb) som et selvstændigt opslag både i den nuværende, gældende ordbog, Den danske Ordbog, og i den forrige, Ordbog over det danske Sprog 1700-1950, og samtidig opremses en række synonymmer og ord i nærheden (se neden for).

Når det gælder ordet *agtelse* (subst), har langt de fleste synonymmer og ord i nærheden interesse for mig, mens det for ordet *at agte* (vb) i Den danske Ordbog fra ca. 1950 kun er betydningerne 2 (*at vurdere højt; respektere*) og 2a (*vurdere på en bestemt måde*), som har min bevågenhed.

Begrebet benyttes både aktivt (*agte*) og passivt (*agtes*).

Jeg har også i sinde at sætte fokus på de øvrige ord i samme ordfamilie på hver sin side af en værdiskala, det vil sige på den ene side (positivsiden): *Højagtelse* (subst), *højagte* (vb), *højagtet* (adj) og *agtværdig* (adj), og på den anden side (negativsiden): *Foragt* (inkl. *selvforagt*, subst), *ringeagt/misagt* (subst), *foragte* (vb), *ringeagte/misagte* (vb) og *foragtet/foragtelig* (adj).

På midten' optræder *de netrale begreber*: *Agtelse* (inkl. *selvagtelse*, subst), *agte* (vb) og *agtet* (adj), som i virkeligheden lige så godt kunne tælles med ved positivsiden.

³⁵ [http://denstoredanske.dk/Sprog, religion og filosofi/Filosofi/Menneskets grundvilkår/ære](http://denstoredanske.dk/Sprog,_religion_og_filosofi/Filosofi/Menneskets_grundvilkår/ære)

Om begrebet ære, som er ét af ordets nærmeste synonymer, gælder det ifølge [www.denstoredanske](http://www.denstoredanske.dk), at hvad der er behæftet med ære, er identisk med andres agtelse og respekt, og dets modbegreb er skam, det vil sige tab af ære.

Et ærestab medfører forpligtelse til eller forsøg på at genoprette æren. Hvis der for eksempel begås et drab på en slægtning, er blodhævn en forpligtelse. Æren udgør også en række uskrivne regler for, hvad der er passende; handlinger og adfærd bedømmes af andre. Litteraturforskeren Preben Meulengracht Sørensen udtrykker det således: "*Et menneskes ære er den værdi, det har i andres øjne. Det er medmenneskene, der vurderer, om den enkeltes handlinger fører til ære eller skam.*"³⁶

Nu kan mindre end drab på en slægtning også udløse tab af ære, og i Rusland i Dostojevskijs århundrede var det ikke ualmindeligt, særligt i de højere kredse, at når én følte sin ære og agtelse krænket, udfordrede vedkommende til duel.³⁷ Altså var der et opgør, der skulle tages, og det skulle ske i fuld offentlighed, sådan at æresoprejsningen kunne ske fyldest i fuld offentlighed. Derfor nævner Dostojevskij en del dueller, især i de større romaner.³⁸

Dostojevskij og hans gode ven, guvernør Wrangel, talte om alt muligt, også om dueller:

"Wrangel: - Duell! Duellerne var det mest latterlige på den tid. De forekom kun i de højeste adelige kredse eller blandt digtere (både Pusjkin og Lermontov døde efter en duel, red). Fjodor Mikhailovitsj sagde engang til mig i Kosakhaven: "*Fattige mennesker duellerer ikke, de dør bare af sorg.*"³⁹

Der findes også andre og mildere måder at søge æresoprejsning på, men en duel er nu så dejlig konkret som eksempel på at søge oprejsning for den tabte ære og den manglende agtelse, man er blevet udsat for, og det er karakteristisk, at der er et par børn i forfatterskabet, der tigger og beder hver deres far om at kræve æresoprejsning via duel – og hvis ikke han vil, vil *de* indlade sig på duellen, når de bliver store nok.

Den ene er Iljusja Snjegirjov i *Brødrene Karamasov 1*, den anden møder vi i *Godset Stepantjikovo*:

Fhv. stabskaptajn Snjegirjov fører en samtale med Aljosja Karamasov, som dels afslører Iljusjas tanker og som dels viser, at Aljosja foreslår en alternativ og mere "mild" løsning:

"Min 9-årige Iljusja vil jeg slet ikke tale om, den lille stump er aldeles ene i verden. Javel, sådan står sagerne: Hvis jeg udfordrer ham (Dmitrij Karamasov, Aljosjas bror, red), og han slår mig ihjel på stedet, hvad så? Eller, endnu værre: han skamskyder mig til krøbling, udelig til alt arbejde! Eller skulle jeg måske, i stedet for at sende Iljusja i skole, sende ham ud med tiggerposen hver dag? De forstår altså, hvad ordet duel betyder for mig: dum snak – intet andet!

– *Han vil bede Dem om tilgivelse, han vil bøje sig i støvet for Dem midt på pladsen!* råbte Aljosja igen med flammende blik.

– Jeg ville have stævnet ham og bragt ham for retten, men De kan jo gennemblade vor lovebog og se efter, hvor megen "oprejsning" jeg kan få for denne fornærmelse.

³⁶ [http://denstoredanske.dk/Nordisk Mytologi/Begreber/%C3%A6re](http://denstoredanske.dk/Nordisk_Mytologi/Begreber/%C3%A6re)

³⁷ Se kapitel 2 side 36 og en del andre steder

³⁸ *Ynglingen 1* side 162, *Idioten 1* side 121, *De besatte 1* siderne 47+205+290f, *Brødrene Karamasov 1* siderne 25+156 og *Brødrene Karamasov 2* side 26 samt i *En forfatters dagbog* side 174

³⁹ *Jan Brokken* side 253

Og så sendte Agrafena Aleksandrovna (Svetlova), denne hans Grusjenka, bud efter mig og sagde til mig: "Vover du at tænke på den slags, så skal du blot se! Hvis du stævner ham, skal jeg sørge for, at det bliver kendt for alverden, hvorfor han sled dig afsted ved skægget, at du fik dine prygl for dine kæltringestregers skyld, og så bliver det *dig*, man slæber for retten." Men kun Vorherre ser og véd, hvem der har anstiftet disse kæltringestreger, efter hvis ordre jeg som fattigt adelsskrog gjorde mig til stråmand for andre – at det var efter hendes egen og Fjodor Pavlovitsj' ordre, javel, min herre!

For Deres far, Fjodor Pavlovitsj Karamasov, er af visse private grunde ikke blot ophørt med at betro mig noget, men tillige, efter at have sikret sig visse kvitteringer fra min side, tænker på at bringe mig for retten. Som følge af alt dette er jeg faldet til føje.

Iljusja sagde til mig: Du må ikke forlige dig med ham! Drengene i skolen siger, at han har givet dig ti rubler for dette.

– Nej, Iljusja, ikke for nogen pris tager jeg imod penge fra ham.

– Papa, du skal udfordre ham til duel! I skolen siger de, at du er en kujon, at du er bange for at duellere med ham og har fået 10 rubler af ham!

– Udfordre ham til duel kan jeg ikke, min dreng, siger jeg til ham og forklarer ham i korthed hvorfor jeg ikke kan. Han hører opmærksomt på mig og siger så: "*Men papa, du må alligevel ikke forlige dig med ham, hører du!*" Når jeg bliver stor, vil jeg selv udfordre ham, og slå ham ihjel! Nå, jeg er jo hans far og siger altså til ham: *Lovens bud må jeg holde rent for ham, og jeg siger altså til ham: at dræbe er en stor synd, selv om det sker i duel.*

Så siger han: "*Papa, når jeg bliver stor, skal jeg nok få smidt ham omkuld; sablen skal jeg slå ham ud af hånden, og så går jeg løs på ham, kaster ham til jorden, svinger min sabel over ham og siger ham ind i ansigtet: nu kunne jeg slå dig ihjel på stedet, men lader nåde gå for ret, forstår du!*" Ja, min herre, De ser altså, hvilken proces der er fuldbyrdet i hans lille hoved."⁴⁰

Et lignende eksempel på et barn, der går i brechen for sin fars tabte agtelse og ære, finder vi i *Godset Stepantjikovo*. Der er tale om den 15-årige Sasja/Sasjenka, der føler, at snylteren Foma Fomitj har drevet den alt for vidt i forhold til hendes fars gæstfrihed:

"– Nej, jeg tier ikke stille, papa! skreg Sasjenka. Vi har længe nok lidt under denne Foma Fomitsj, under Deres skændige, afskyelige Foma Fomitsj. Ja, denne Foma vil ødelægge os alle sammen. Han får jo ikke andet at høre end lovord for hans klogskab, ædelmod, fornemhed, lærdom, for hans udstråling af alle tænkelige dyder. Og Foma Fomitsj er dum nok til at tro det alt sammen! Og skylden er alene papas! Foma Fomitsj er en modbydelig én! Han er en dompap og en lunefuld, nedrig og hjerteløs fyr ... Ak, jeg ville i dette nu jage ham ud af huset, men papa er jo helt væk i ham!

– De skulle sættes i et mørkt rum på vand og brød ... De morderske! skreg Perepelizyna til Sasjenka.

– Javel, jeg sidder med glæde på vand og brød, det vil ikke røre mig en fjer! råbte Sasjenka tilbage. Jeg forsvarer kun min papa, fordi han ikke selv forstår det! Hvad er jeres Foma Fomitsj imod min papa – hvad er han vel? Han spiser papas nådsensbrød og vover at nedværdige papa! Jeg ville udfordre ham til duel og på stedet skyde ham så død som en sild med to pistoler ... Papa, elskede papa! Åh, De dejlige, ejegode, muntre og kloge papa, hvor kan De lade Dem nedværdige sådan, hvor kan De underordne Dem dette skændige,

⁴⁰ *Brødrene Karamasov* 1 side 278-281

utaknemmelige menneske og gøre Dem så latterlig! Og højt hulkende, med hænderne for ansigtet, løb hun ud af stuen.”⁴¹

Også i *Ynglingen* lyder et par ord om, hvordan det er helt naturligt at søge oprejsning for tabt ære på en andens vegne:

”- Sig mig, fyrste, finder De det i grunden ikke latterligt, at en grønskolling som jeg ville udfordre Dem til duel, tilmed for en krænkelse, der er tilføjet en anden?

– Er krænkelsen tilføjet ens far, kan man meget godt selv føle sig krænkert. Nej, jeg finder det ikke latterligt.”⁴²

Også i *En forfatters dagbog* - i *Optegnelser fra et kælderdyb* - skriver Dostojevskij via jeg-fortælleren om nødvendigheden og værdien af en god duel; det er, når *ærens uskrevne love* skal følges:

”Denne forbandede Olympia! Hun har engang skoggerleet ad mit ansigt og afvist mig. Jeg vil trække Olympia af sted ved håret og Svjerkov ved ørerne! Nej, hellere ved ét øre ... ved ét øre vil jeg trække ham gennem salonen.

Sikkert vil de så alle falde over mig og smide mig ud. Ja, det er så godt som sikkert. Men ligemeget – for min skyld gerne! Lussingen har han - og den har jeg givet ham. Initiativet har så været mit. Efter *ærens love* er dette det afgørende: så er han brændemærket og kan ikke bagefter vaske lussingen ved slag og prygl, men kun ved en duel. Han må så duellere med mig, det er givet.”⁴³

I øvrigt godtager en retsstat juridisk ikke dueller eller æresdrab. En duel og et æresdrab kan være moralsk acceptabelt nogle steder i verden, men i en retsstat kan det ikke være tilfældet, heller ikke selv om den enkelte tager en sag i egen hånd og begrundet en handling som en duel eller et æresdrab ud fra en følelse af tabt ære eller agtelse.⁴⁴

Det siger sig selv, at en duel ikke er for sjov, men ramme alvor, hvorfor følgende kommentar skyder en del ved siden af skiven:

”– En duel må være herlig, - bemærkede Marja Kondratjevna (værtindens datter, en temmelig ung – og naiv – kvinde, red).

– Sådan noget så frygteligt og så tappert, særlig når det er unge flotte officerer, når de står dér med pistoler i hænderne og skyder på hinanden for en ung dames skyld.”⁴⁵

Men uanset hvad, uanset duel eller ej: I Dostojevskijs værker er mange sårede og krænkede, og mange går med mindreværdsfølelse i forhold til dem selv og med sorg over tabt ære. Det er, fordi enhver er udleveret til sig selv og til andre, og dét indebærer, at der nogle gange går skår i livsglæden.

⁴¹ *Godset Stepantjikovo* side 80f; se endvidere *kapitel 3.6 side 109*

⁴² *Ynglingen 1* side 222

⁴³ *En forfatters dagbog* side 174

⁴⁴ Se *kapitel 1.3 side 23* + http://denstoredanske.dk/Sprog,_religion_og_filosofi/Filosofi/Menneskets_grundvilkår/ære

⁴⁵ *Brødrene Karamasov 1* side 308

Det er, fordi man er berettiget til at gøre krav på andres agtelse og respekt, og får man den ikke, kan man med rette – eller urette – føle sig krænket.

Ordet *ærgerrighed* betyder ifølge www.denstoredanske.dk '*det at være begærlig efter ære*'. Denne ærgerrighed og begærlighed kan være reel, hvilket er positivt og godt: *man skal ikke lade sig træde på*, eller den kan være urimelig og af negativ karakter, hvis den er ubegrundet.

Generelt skal enhver leve på en sådan måde, at man ærer og agter både sig selv og dem, man lever sammen med. Dét indebærer, at man skal holde ord og vise storsind, og man skal gøre sig fortjent til at opnå andres agtelse og anseelse – og på den ene eller anden måde gøre indsigelse, hvor den burde være til stede, men af én eller anden grund udebliver.

www.denstoredanske.dk nævner også som noget relevant, at ære og agtelse er flettet sammen med ærlighed og med en persons ry og omdømme. Det gælder derfor om at være ærlig over for både sig selv og andre – dét kommer man længst med – og livet handler om at sikre sig et godt ry og eftermæle.

15 Kap 15: Dostojevskijs samlede værker

Den danske udgiverrækkefølge og en kronologisk oversigt

- 1: Ynglingen 1 (1875)
- 2: Ynglingen 2 (1875)
- 3: Brødrene Karamasov 1 (1879)
- 4: Brødrene Karamasov 2 (1879)
- 5: Brødrene Karamasov 3 (1879)
- 6: Arme mennesker + hr. Prokhardtjov + Pjotr Sjukov + En roman i 9 breve (1846)
- 7: Idioten 1 (1868)
- 8: Idioten 2 (1868)
- 9: Dobbeltgængereren + Den ærlige tyv (1846)
- 10: Hvide nætter + Den unge værtinde + En lille helt (1847-1849)
- 11: Et svagt hjerte + En fatal historie + En andens kone + Ægteemanden under sengen (1848)
- 12: Netotsjkas barndom (1849)
- 13: Menneskene på godset Stepantjikovo + Onkels drøm (NB: En fejl, den står i *Et svagt hjerte*) (1859)
- 14: Raskolnikov 1 (Forbrydelse og straf, 1866)
- 15: Raskolnikov 2 (Forbrydelse og straf, 1866)
- 16: Det døde hus (1861)
- 17: De ydmygede og sårede (1861)
- 18: Spilleren + Krokodillen (1866)
- 19: Den evige ægteemand + Juletræ og bryllup (1870)
- 20: De besatte 1 (Onde ånder, 1871)
- 21: De besatte 2 (Onde ånder, 1871)
- 22: En forfatters dagbog. Her indgår "Kældermennesket", Pusjkintalen og fortællingerne "Et latterligt menneskes drøm", "Krotkaja" og "Bobok" (1876)
- 23: Udvalgte breve med kommentarer 1 (1834-1866)
- 24: Udvalgte breve med kommentarer 2 (1867-1881)

Kronologisk oversigt over bøgerne:

- 6: Arme mennesker + hr. Prokhardt + Pjotr Sjikolov + En roman i 9 breve (1846)
- 9: Dobbeltgængereren + Den ærlige tyv (1846)
- 10: Hvide nætter + Den unge værtinde + En lille helt (1847-1849)
- 11: Et svagt hjerte + En fatal historie + En andens kone + Ægteemanden under sengen (1848)
- 12: Netotsjkas barndom (1849)
- 13: Menneskene på godset Stepantjikovo + Onkels drøm (NB: En fejl, den står i *Et svagt hjerte*) (1859)
- 16: Det døde hus (1861)
- 17: De ydmygede og sårede (1861)
- 18: Spilleren + Krokodillen (1866)
- 14: Raskolnikov 1 (1866)
- 15: Raskolnikov 2 (1866)
- 23: Udvalgte breve med kommentarer 1 (1834-1866)
- 24: Udvalgte breve med kommentarer 2 (1867-1881)
- 7: Idioten 1 (1868)
- 8: Idioten 2 (1868)
- 19: Den evige ægteemand + Juletræ og bryllup (1870)
- 20: De besatte 1 (1871)
- 21: De besatte 2 (1871)
- 1: Ynglingen 1 (1875)
- 2: Ynglingen 2 (1875)
- 22: En forfatters dagbog. Her indgår "Kældermennesket", Pusjkintalen og fortællingerne "Et latterligt menneskes drøm", "Krotkaja" og "Bobok" (1876)
- 3: Brødrene Karamasov 1 (1879)
- 4: Brødrene Karamasov 2 (1879)
- 5: Brødrene Karamasov 3 (1879)

16 Litteraturliste

Ejnar Thomassen: Dostojevskijs samlede værker bd. 1-24 (Stig Vendelkærs forlag, 1965-66)

16.1 Bøger

Anna Grigorjevna Dostojevskaja: Mit liv med Dostojevskij (Det Danske Forlag, 1957)

Annika Hvithamar: Ruslands ikoner. Fra brugskunst til billedkunst (Bruun Rasmussen // Gyldendal, 2009)

Dominique Arban: Dostojevskij (Thaning og Appels Forlag, 1963)

Pernille Sabroe: Russiske ikoner – lyset fra evigheden (Vestsjællands Kunstmuseum, 2005)

Egon Sommer: Russiske ikoner (Bogan, 1988)

Einar Molland: Kristne kirker og trossamfund (GEC Gad, 1976, side 9-46)

Erik Krag: Dostojevskij (Gyldendal Norsk Forlag, 1962)

Geir Kjetsaa: Fjodor Dostojevskij – et digterliv (Chr Erichsens Forlag, 1986)

Jakob Brønnum: Gensyn med den store fortælling (Eksistensen, 2019)

Jakob Holm: Meningen med det hele. Om at være, elske og dø (Kristeligt Dagblads Forlag, 2018)

Jan Brokken: Kosakhaven (Turbine, 2018)

Johannes Værge: Guds skrøbelige arvinger. En bog om menneskets fald og fuldendelse (Anis, 2014)

Knud Hansen: Dostojevskij (Gyldendal, 1973)

Knud Hansen: Mefistofeles - refleksioner over kunst og evangelium (Gyldendal, 1986)

Knud Wentzel: Min europæiske Kanon - 26 litterære fyrtårne (C & K Forlag, 2017)

Melodibog til Den Guddommelige Liturgi. Gudsmoders Beskyttelses Menighed. Konstantinopels Patriarkat (Hl. Silouans Forlag, 2009)

Monica Papazu: Diamantbroen: om den orthodoxe kirkes univers (Anis, 1995)

Rowan Williams: Dostojevskij. Sprog, tro og fiktion (Aros, 2013)

Sten Hartung: Den ortodokse arv. Perspektiver på Ruslands teologiske tradition (Fønix, 2019)

Sten Hartung: Filarets katekismus (Fønix, 2018)

Søren Matthiesen: Ud over al forstand. Tilværelse og tro i Dostojevskijs forfatterskab (Aros, 1999)

Søren Prahl: Ikoner. Introduktion til den ortodokse kirkes billedverden (Nordisk Kulturhistorisk Selskab, 1987)

16.2 Artikler, essays og foredrag

Anders Engberg-Pedersen: I: 50 værker: Højdepunkter i verdenslitteraturen (Aarhus Universitetsforlag, 2018, udvalgte afsnit)

Anders Thyrring Andersen: Alting hænger sammen.

Artikel på <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kultur/aling-haenger-sammen-0>

Ejnar Thomassen: Et kvindeportræt. I: Det danske magasin, Årgang 4 (1956, side 90-114)

Flere forfattere: Russerne - 37 introduktioner til russisk kulturhistorie (Informations Forlag, 2018)

Julia Kristeva: Sort sol. Depression og melankoli – om Hans Holbeins maleri (Det lille Forlag, 1994)

Knud Hansen: »En menneskekærlighedens fanatiker«. Artikel i Højskolebladet Årgang 91 (1966, side 860-864)

Monica Papazu: *Opstandelsen hos Dostojevskij*. Optagelse af Studenterkredsen Aarhus 9/10 2014. <https://www.youtube.com/watch?v=zGltHizLGI8>

Valentin Filskov: Den usikre time. Essays (Rosenkilde og Bagger, 1960)

Zbigniew Podgorzec: Om polyfoni i Dostojevskijs romaner. En samtale med Mikhail Bakhtin (Kultur & Klasse, 2007 side 208-216)

Lyset fra den forklarede. Artikel i KD 8/2 2003 af Arne Bugge

Geir Kjetsaa: Dostoevsky and His New Testament. (University of Oslo. Link: <http://sites.utoronto.ca/tsq/DS/04/095.shtml>)